

Бібліографічні посилання

1. Автобіографія В. В. Тржасковського. – М., 1951 // Фонди ДНІМ. – Арх.-1805.
2. Автобіографія Ф. В. Чорного // Фонди ДНІМ. – Арх.-5304.
3. Борці за Жовтень на Катеринославщині : Збірник коротких біографій. – Д., 1958.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2007.
5. *Гладков Н. Н.* История государства Российского в наградах и знаках / Н. Н. Гладков. – М.; СПб., 2004. – Т. 2.
6. Грамота В. О. Долина – 1932 // Фонди ДНІМ. – Арх.-6350.
7. *Ильинский В. Н.* Значки и их коллекционирование / В. Н. Ильинский. – М., 1974.
8. Історія міста Дніпропетровська / за наук. ред. А. Г. Болебруха. – Д., 2006.
9. Зустрічайте учасників морського переходу // Зоря. – 05.09.1931. – № 207.
10. *Кузнецов Д. Н.* Нагрудные знаки оборонных обществ / Д. Н. Кузнецов. – М., 1983.
11. *Маркова Л. М.* Матеріали про діяльність ОСОАВІАХІМ та МОПР у фондах ДІМу / Л. М. Маркова // Музей і майбутнє. Доповіді та повідомлення наукової конференції до Міжнародного дня музеїв. – Д., 1998. – С. 84–88.
12. Словарь русского языка. Сост. С. И. Ожегов. – М., 1953.
13. *Сосіна М.* Всі – в ряди МОДР! / М. Сосіна // Дніпро вечірній. – 30.11.1972. – № 281.
14. Шлюпочний похід Дніпропетровськ–Батум // Зоря. – 16.06.1931. – № 138.

Надійшла до редколегії 12.11.2010

УДК 94 (477)

Ю. А. Святець, Ю. Г. Стенько

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДОСЛІДНИЦЬКІ ТРАДИЦІЇ Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО НА ІСТОРИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Систематизовані основні результати діяльності науковців історичного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за напрямками дослідницьких практик Д. І. Яворницького. Показаний генетичний зв'язок студій сучасних істориків з науковими пошуками академіка.

Ключові слова: археологія, Д. І. Яворницький, етнографія, історична географія, історична евристика, історична хронологія, історичне джерелознавство, історичне краєзнавство, козацька історія, музеєзнавство, топоніміка.

© Ю. Г. Стенько, Ю. А. Святець, 2010

Систематизированы основные результаты деятельности ученых исторического факультета Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара по направлениям исследовательских практик Д. И. Яворницкого. Показана генетическая связь исследований современных историков с научными изысканиями академика.

Ключевые слова: археология, Д. И. Яворницкий, этнография, историческая география, историческая эвристика, историческая хронология, историческое источниковедение, историческое краеведение, казацкая история, музееведение, топонимика.

The basic results of activity of scientists of historical faculty of the Dnepropetrovsk national university of a name Oles Gonchar in directions research D. I. Javornitsky's expert are systematised. The genetic relation of researches of modern historians with scientific researches of the academician is shown.

Key words: archeology, D. I. Javornitsky, ethnography, historical geography, historical heuristics, historical chronology, a historical source study, historical study of local lore, Cossack history, museology, toponymics.

У статті «Дмитро Яворницький: образ ученого в контексті минулого і сучасного» старший науковий співробітник Дніпропетровського національного історичного музею імені Д. І. Яворницького С. В. Абросимова висловила дуже важливе спостереження: «Історію Дніпропетровська неможливо уявити без імені Д. Яворницького, як неможливо уявити культурний ландшафт Дніпропетровська без створеного ним Історичного музею» [3]. Але водночас справедливим буде й твердження, що історію Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара неможливо уявити без академіка Д. І. Яворницького. Як відомо, 1918 р. Дмитра Івановича обрали професором кафедри історії місцевого краю і Запорозжя шойноствореного Катеринославського університету [56, с. 68], а у 1922–1933 рр. Д. І. Яворницький завідував науково-дослідною кафедрою українознавства [63, с. 578].

Дослідники творчої діяльності Д. І. Яворницького акцентують увагу на широкому просторі дослідницьких практик непересічного вченого, який поєднував інтелектуальні пошуки з нагромадженням емпіричного матеріалу [2, с. 21; 60; 61; 84]. Звісно, в час, в який жив Дмитро Іванович, наполеглива евристична робота для історика була звичним явищем. Але умови того часу диктували доволі жорсткі умови для досліджень. І мова не тільки про необхідність формування бібліотечних фондів, посильну участь в якому брав Д. І. Яворницький [40]. Засоби комунікацій та оргтехніка неабияк спрощують роботу сучасного історика, який дедалі більшою мірою одержує у своє розпорядження досконалі інструментарії для аналізу джерел та артефактів. У часи ж Дмитра Івановича технології та комунікації були зовсім

іншими. Тому вкрай важко дібрати критерії трудомісткості праці тогочасного історика, який встигав не тільки працювати з документами в архівах [71], розкопувати «могили» [13; 83; 70; 72; 79; 80], здійснювати топографічні розвідки [8; 81], подорожувати в далекі краї бездоріжжям не завжди комфортним транспортом, а часто-густо пішки [74; 75; 77; 78]. Тим вагомішими є результати науково-дослідницької та організаційної роботи Д. І. Яворницького, який не тільки нагромадив колосальну джерельну базу з історії України, а й безперечно мав неабиякий лідерський талант, що сприяв розбудові одного з найкращих історичних музеїв [76; 82].

Неабияка літературна спадщина Дмитра Івановича стала результатом його наполегливої тривалої евристичної діяльності. Дослідники його творчості завжди зауважують, що ще в роки навчання в Харківському університеті і подальшої педагогічної праці в 3-й чоловічій гімназії м. Харкова майбутній академік збирав пісні, думи, легенди, розповіді про запорожців, архівні матеріали, досліджував археологічні та архітектурні пам'ятки, топографію Запоріжжя, фортець, Січей, цікавився Дніпровими порогами [62, с. 11–13]. Недаремно професор М. П. Ковальський, характеризуючи творчу лабораторію Дмитра Івановича, наголошував на його пріоритеті у формуванні такого важливого підходу до історичного дослідження, як комплексне використання всіх типів історичних джерел (писемних, фольклорних, речових, образотворчих та ін.) [1; 33; 37]. А археологи Дніпропетровського національного університету (І. Ф. Ковальова, І. Яременко та ін.) за уважним спостереженням С. В. Абросимової «визнають Д. Яворницького також новатором й у царині археологічної науки» [3]. Власне археологія стала однією з наукових традицій на історичному факультеті ДНУ. Зокрема, ще у 1973-1974 рр. археологічна експедиція Дніпропетровського університету досліджувала групу з чотирьох сарматських курганних могильників по трасі Фрунзенської зрошувальної системи [10]. Останні досягнення археологів університету пов'язані з дослідженнями Новобогородицької фортеці та її ролі в ранньомодерній історії України [11; 12].

С. І. Світленко виявив ще один важливий аспект досліджень вченого – його розвідки в сфері історичної картографії, географії та топоніміки України і Запоріжжя [62]. Проект Д. І. Яворницького з історії та топоніміки Катеринослава проаналізував і висвітлив М. Е. Кавун [8]. Історико-географічні аспекти XIII Археологічного з'їзду знайшли відображення у розвідці О. М. Каковкіної та О. М. Посунько [9]. Історіографічний аналіз проблем історичної географії у творчості Александра Іваньїні подав М. П. Ковальський [23], а джерелознавча практика італійця була об'єктом студій О. О. Дячка [6]. М. П. Ко-

вальський розкрив внесок сучасників XVI ст. у розвиток історії та географії Поділля [35].

М. П. Ковальський високо оцінив едиційну діяльність Д. І. Яворницького, котрий видав систематизовані збірки документів про українських козаків, які тривалий час (протягом XIX і майже всього XX ст.), за словами Миколи Павловича, не мали аналогів у вітчизняній історіографії [33; 37].

Такий значний доробок Д. І. Яворницького не міг залишитися в забутті. Недаремно саме в Дніпропетровському університеті в останній чверті XX ст. сформувалася потужна наукова школа джерелознавців, лідером якої безперечно був М. П. Ковальський [7]. Сам Микола Павлович як дослідник життя і діяльності Д. І. Яворницького [38; 39] не тільки високо оцінював наукову спадщину історика [34; 37], а й наголошував на спадкоємності його творчої лабораторії дніпропетровськими істориками [19]. Проблематика джерелознавчих досліджень під керівництвом М. П. Ковальського була доволі розлогою: від евристики та аналізу комплексів джерел з конкретної історичної проблематики до теоретичних та методологічних узагальнень й обґрунтувань принципів історичного пізнання загалом [15–18; 23; 31–33].

Навчальні посібники М. П. Ковальського з джерелознавства історії України XVI – першої половини XVII ст. містять аналіз дореволюційних вітчизняних археографічних публікацій XIX – початку XX ст., а також класифікацію джерел названого періоду за їх видовими ознаками, тематикою, хронологією. М. П. Ковальський виокремив найвагоміші документи, які дозволяють скласти уявлення про ключові події історії України названого періоду. Навчальні посібники М. П. Ковальського, об'єднані спільною проблематикою «Джерелознавство історії України XVI – першої половини XVII ст.» [24–30], фактично були монографічними дослідженнями, присвяченими розробці теоретичних засад джерелознавства середньовічної історії України та аналізу як архівних, так і дореволюційних вітчизняних, радянських й іноземних публікацій джерел [4].

Розвиток козацької тематики, започаткованої Д. І. Яворницьким, найбільш послідовно був реалізований у творчості учня М. П. Ковальського – Ю. А. Мицка. Неабияким науковим явищем стали їх методичні розробки з тематики Визвольної боротьби українського народу 1648–1654 рр. [15; 21; 22; 36], а також статті, більшість яких були опубліковані у тематичному міжвузівському збірнику кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства [54; 55]. Ю. А. Мицк досліджував архівосховища Польщі з метою виявлення матеріалів української тематики, визначив основні місця зберігання джерел, які стосуються політичної історії України 1654–1657 рр. Всебічно висвітлив інформаційний потенціал виявлених історичних джерел. Ме-

тою дослідження було виявлення джерел корпусу, які стосуються історії України в останні роки гетьманату Б. Хмельницького в польських архівосховищах. Історик дійшов висновку, що більшість джерел з архівів Польщі, які висвітлюють події історії України зазначеного періоду, була створена представниками панівної верстви Речі Посполитої [22; 36; 54].

Історія козацтва набула нового розвитку в умовах національної незалежності України. Цей поступ зумовлений, з одного боку, доступністю дедалі більшої кількості архівних та інших джерел, а з іншого, – завдяки застосуванню сучасних методів і технік досліджень. Переконливим прикладом екстенсивного опанування названої проблематики можуть служити дослідження О. А. Репана, С. М. Каюк, О. М. Посунько [57–59]. Інтенсивне опрацювання інформаційного поля козацькознавства запропоноване І. С. Стороженком, що сприяло формуванню ним нової наукової гіпотези щодо ролі Запорозької Січі у війні під проводом Б. Хмельницького [64–67].

Важливим аспектом діяльності Д. І. Яворницького було колекціонування артефактів і джерел, а також архівна і музейна справа. В цьому напрямі важливою є сучасна діяльність кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства, яка піклується не тільки про наукове опрацювання матеріалів у цій сфері, а й підготовкою сучасних кадрів за спеціальностями «Архівознавство» та «Археологія». У формування й розвиток дидактичних засад спеціальних галузей історичних знань в університеті зробили внесок М. П. Ковальський та його учні. Зокрема, були видані методичні праці з музеєзнавства (М. П. Ковальський) [49], історичної бібліографії (М. П. Ковальський) [46; 51], історичної хронології (М. П. Ковальський, Ю. А. Мицик) [42; 50], історичної географії (М. П. Ковальський) [35], регіональної історії та історичного краєзнавства (М. П. Ковальський) [19], історіографії (А. Г. Болєбрух, М. П. Ковальський, Ю. А. Мицик, М. П. Мохначева, В. О. Муравйов) [48], історичного джерелознавства (Г. В. Боряк, Г. М. Виноградов, М. П. Ковальський, Ю. А. Мицик, Ю. А. Святець) [43–47; 53], історичної евристики (О. І. Журба, М. П. Ковальський) [52]. Неабиякий внесок у розвиток етнографічних досліджень здійснює З. П. Маріна, зусиллями якої внаслідок навчальних експедицій на історичному факультеті Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара створений етнографічний кабінет з цінними експонатами української народної культури та побуту [41]. Колектив кафедри історії України (О. А. Репан, О. Ф. Нікілев, Г. М. Виноградов, І. А. Шахрайчук) протягом низки років проводить активну історико-краєзнавчу роботу, залучаючи до неї студентів факультету.

У цьому невеликому екскурсі, безумовно, не можна висвітлити всі аспекти наукової діяльності істориків Дніпропетровського на-

ціонального університету імені Олеса Гончара, які зросли і сформувалися під впливом ідей і дослідницьких традицій, сформованих ще Д. І. Яворницьким. Більшість з названих істориків з різних суб'єктивних та об'єктивних обставин вимушені були залишити стіни *alma mater*. З одного боку, вони рознесли ідеї Д. І. Яворницького по всій Україні, а з іншого, виховали гідних учнів, які в свою чергу сформували нові напрями наукових досліджень історії України, пошукової, аналітичної, видавничої роботи з джерелами, прислужилися розвитку сучасних досконалих методів досліджень джерел та артефактів.

Бібліографічні посилання

1. *Абросимова С. В.* Археографическая деятельность академика Д. И. Яворницкого / С. В. Абросимова, Н. П. Ковальский // Актуальные вопр. теории, методики и истории публикации ист. документов: межвуз. сб. науч. тр. – М., 1991. – С. 73–84.

2. *Абросимова С. В.* Д. І. Яворницький в соціальному контексті Наддніпрящини кінця XIX – початку XX ст. / С. В. Абросимова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 5. – С. 20–31.

3. *Абросимова С. В.* Дмитро Яворницький: образ ученого в контексті минулого і сучасного / С. В. Абросимова : [Електрон. ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://museum.dp.ua/article0444.html>

4. *Воронов В. І.* Теоретико-методологічні та методико-дидактичні проблеми джерелознавства історії України XVI–XVIII ст. в працях М. П. Ковальського / В. І. Воронов, Ю. А. Святець // Осягнення історії: зб. наук. пр. на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя / гол. ред.: Л. Винар, І. Пасічник. – Острог; Н.-Й., 1999. – С. 49–67.

5. Вчений-подвижник: життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д. І. Яворницького: матер. наук.-практ. конф., присвяченої 135-річчю з дня народження вченого. Дніпропетровськ, 26–27 жовт. 1990 р. / укл. В. М. Бекетова. – Д., 1991.

6. *Дячок О. О.* Опис українських земель і міст у «Хроніці Європейської Сарматії» А. Гваньїні (джерелознавчий аналіз) / О. О. Дячок // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Образи науки: міжвуз. зб. наук. пр. / ред. кол.: А. Г. Болебрух (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2000. – С. 153–169.

7. *Журба О. І.* Рецепция личности и воззрений И. Д. Ковальченко в Днепропетровском университете / О. И. Журба, Е. А. Чернов // Идеи академика И. Д. Ковальченко в XXI веке: матер. 4-х науч. чтений памяти академика И. Д. Ковальченко / отв. ред. С. П. Карпов. – М., 2009. – С. 251–259.

8. *Кавун М. Е.* Дмитро Яворницький у вирі мультикультурного Катеринослава: топонімічний проект 1906 р. як персонально-світоглядна та культурно-символічна презентація / М. Е. Кавун // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 5. – С. 83–103.

9. *Каковкіна О. М.* Історико-географічна проблематика у матеріалах XIII Археологічного з'їзду / О. М. Каковкіна, О. М. Посунько // Наддніпрянська Укра-

їна: іст. процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2005. – Вип. 3. – С. 274–280.

10. *Ковалева И. Ф.* Новые источник по истории сарматских племен Северного Причерноморья (к исследованию подгороднянских сарматских могильников) / И. Ф. Ковалева, В. И. Костенко // Некоторые вопросы отечественной историографии и источниковедения : [сб. науч. ст.]. – Д., 1976. – Вип. 3. – С. 79–95.

11. *Ковальова І. Ф.* Археологічні дослідження Новобогородицької фортеці у 2009 р. / І. Ф. Ковальова // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2009. – Вип. 7. – С. 275–281.

12. *Ковальова І. Ф.* До уточнення місцезнаходження м. Самарь – Богородицької фортеці / І. Ф. Ковальова, В. О. Векленко, В. М. Шалобудов // Наддніпрянська Україна: іст. процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2005. – Вип. 3. – С. 281–301.

13. *Ковальова І. Ф.* Місце Д. І. Яворницького у регіональній археології Наддніпрянщини / І. Ф. Ковальова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 5. – С. 252–263.

14. *Ковальова І. Ф.* Місце Самарі у системі пам'яток Наддніпрянщини козацьких часів / І. Ф. Ковальова // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2008. – Вип. 6. – С. 16–22.

15. *Ковальський Н. П.* Анализ отечественных источников по истории Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальський, Ю. А. Мыщук. – Д., 1986.

16. *Ковальський Н. П.* Вопросы теории и методики источниковедения отечественной истории и украинской советской историографии / Н. П. Ковальський // Теоретико-методологические вопросы развития советской исторической науки : [межвуз. сб. науч. тр.] / ред. кол.: Н. П. Ковальський (отв. ред.) [и др.]. – Д., 1987. – С. 27–42.

17. *Ковальський Н. П.* Документальные коллекции Радзимиńskiego и Оссолинского как источники по истории Волыни XV–XVIII вв. / Н. П. Ковальський // Некоторые проблемы отечественной историографии и источниковедения : [сб. науч. тр.]. – Д., 1978. – С. 25–34.

18. *Ковальський Н. П.* Из опыта классификации письменных источников по социально-экономической истории (на материалах истории Украины XVI–XVII вв.) / Н. П. Ковальський // Источниковедческие разыскания. 1985. – Тбилиси, 1988. – С. 49–55.

19. *Ковальський Н. П.* Исследования по региональному источниковедению в советской исторической науке / Н. П. Ковальський // Актуальные пробл. изучения и издание ист. источников: Всесоюз. науч. сессия, г. Кутаиси, 18–20 окт. 1988 г.: тезисы докладов. – Тбилиси, 1988. – С. 73–75.

20. *Ковальський Н. П.* Историческое краеведение и вспомогательные исторические дисциплины / Н. П. Ковальський // Первая Всесоюз. науч. конф. по ист. краеведению (Полтава, окт. 1987 г.): тезисы докл. и сообщений. – К., 1987. – С. 19–20.

21. *Ковальський Н. П.* Рейнгольд Гейденштейн и его известия об освободительной борьбе украинского народа во второй половине XVI в. / Н. П. Коваль-

ский, Ю. А. Мыцык // *Вопр. германской истории и историографии* : [сб. науч. тр.] – Д., 1976. – С. 124–141.

22. *Ковальський Н. П.* Анализ архивных источников по истории Украины XVI–XVII веков : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальский, Ю. А. Мыцык. – Д., 1984.

23. *Ковальський Н. П.* Известие по истории и географии Украины XVI века в «Хронике Сарматии Европейской» Александра Гваньини / Н. П. Ковальский // *Некоторые проблемы отечественной историографии и источниковедения* : [сб. науч. тр.] – Д., 1972. – С. 107–128.

24. *Ковальський Н. П.* Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века: структура источниковой базы : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальский. – Д., 1982.

25. *Ковальський Н. П.* Источниковедение и археография истории Украины XVI – первой половины XVII в. : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальский. – Д., 1978. – Ч. 2: Анализ дореволюционных отечественных публикаций источников.

26. *Ковальський Н. П.* Источниковедение истории Украины (XVI – первая половина XVII века) : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальский. – Д., 1977. – Ч. 1: Анализ советских археографических публикаций документальных источников.

27. *Ковальський Н. П.* Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII века : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальский. – Д., 1978. – Ч. 3: Характеристика публикаций источников на иностранных языках.

28. *Ковальський Н. П.* Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII века : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальский. – Д., 1979. – Ч. 4: Обзор основных отечественных собраний архивных источников.

29. *Ковальський Н. П.* Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII века в Литовской метрике и фондах приказов ЦГАДА : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальский. – Д., 1979.

30. *Ковальський Н. П.* Источниковедение социально-экономической истории Украины (XVII – первая половина XVII в.): акты о городах : [учеб. пособ.] / Н. П. Ковальский. – Д., 1983.

31. *Ковальський Н. П.* К методике разысквания неопубликованных источников по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века при изучении курса источниковедения / Н. П. Ковальский // *Вопр. совершенствования вечернего и заочного обучения.* – Д., 1977. – С. 95–102.

32. *Ковальський Н. П.* Некоторые теоретико-методологические вопросы современного советского источниковедения / Н. П. Ковальский, П. М. Кулаковский // *Теория и методика историограф. и источниковедческих исследований* : [межвуз. сб. науч. тр.] / ред. кол.: Н. П. Ковальский (отв. ред.) [и др.]. – Д., 1989. – С. 5–17.

33. *Ковальський Н. П.* Теоретико-методологические и методические вопросы в вузовском курсе источниковедения истории СССР / Н. П. Ковальский // *Источниковедческая культура студента-историка* : [сб. науч.-методич. тр.] – Тверь, 1990. – С. 34–42.

33. *Ковальський М. П.* Археографічні публікації з питань історії запорозького козацтва XVI–XVII ст. / М. П. Ковальський: [Електрон. ресурс] / Спосіб доступу: URL: http://www.cossackdom.com/ogliad/kovalsky_arhograf.html.

34. *Ковальський М. П.* Історіографічні аспекти у науковій спадщині Д. І. Яворницького (деякі роздуми історика) / М. П. Ковальський // *Пробл. історіографії та джерелознавства історії запорозького козацтва: матер. наук. читань Д. І. Яворницького* : [зб. ст.]. – Запоріжжя, 1993. – С. 101–110.

35. Ковальський М. П. Історія та географія Поділля XVI ст. в описах сучасників / М. П. Ковальський // Тези доповідей обл. наук. конф. «Пробл. іст. географії Поділля». – Кам'янець-Подільський, 1982. – С. 16-17.

36. Ковальський М. П. Історія України: конспекти лекцій / М. П. Ковальський, Ю. А. Мищик. – К., 1993. – Ч. 1: Від стародавньої історії до XVII століття.

37. Ковальський М. П. Місце Д. І. Яворницького у вітчизняному історіографічному процесі / М. П. Ковальський // Вчений-подвижник: життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д. І. Яворницького: матер. наук.-практ. конф., присвяченої 135-річчю з дня народження вченого (26–27 жовтня 1990 р.). – Д., 1991. – С. 3–10.

38. Ковальський М. П. Невідомі документальні свідчення про Варшавський період наукової діяльності Дмитра Яворницького (1895-1896 рр.) / М. П. Ковальський // До 90-річчя Катеринославської ученої архівної комісії (1903–1916 рр.): [зб. ст.]. – Д., 1993. – С. 5–21.

39. Ковальський М. П. Нове про Д. І. Яворницького: документальні свідчення про складання Дмитром Яворницьким магістерських екзаменів у Варшавському університеті (1895-1896) / М. П. Ковальський // Борисфен. – Д., 1993. – № 8. – С. 8–11.

40. Лучка Л. М. Д. І. Яворницький і розвиток бібліотечної справи Катеринослава початку XX ст. / Л. М. Лучка // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 5. – С. 69–83.

41. Марина З. П. Деякі підсумки польових етнографічних досліджень ДНУ / З. П. Марина // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 4. – С. 300–306.

42. Методическая разработка к изучению хронологии / сост.: Н. П. Ковальский, Ю. А. Мыщык. – Д., 1978.

43. Методические рекомендации по использованию документов Литовской метрики XVI в. в курсе источниковедения отечественной истории / сост.: Г. В. Боряк, Н. П. Ковальский. – Д., 1987.

44. Методические рекомендации по подготовке к спецсеминару по источниковедению истории Украины XVI–XVII веков (цеховые уставы городов Украины) / сост.: Г. Н. Виноградов, Н. П. Ковальский. – Д., 1986.

45. Методические указания и материалы к спецкурсу «Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII в.» / сост. Н. П. Ковальский. – Д., 1980. – Ч. 1: Историографический обзор.

46. Методические указания и программа по спецкурсу «Историческая библиография» / сост.: Н. П. Ковальский. – Д.: ДГУ, 1980. – 36 с.

47. Методические указания к изучению курса «Источниковедение истории СССР» / сост. Н. П. Ковальский, Ю. А. Мыщык. – Д., 1984.

48. Методические указания к практическим занятиям по курсу историографии истории СССР с древнейших времен до XVIII века / сост.: А. Г. Болебрух, Н. П. Ковальский, М. П. Мохначева, В. А. Муравйов, Ю. А. Мыщык. – Д., 1984.

49. Методические указания по изучению курса музееведения (для студентов исторического факультета дневной, вечерней, заочной форм обучения) / сост. Н. П. Ковальский. – Д., 1982.

50. Методические указания по изучению хронологии зарубежных европейских стран / сост.: Н. П. Ковальский, Ю. А. Мыщык. – Д., 1980.

51. Методические указания по исторической библиографии: учеб. таблицы : в 2 ч. / Н. П. Ковальский. – Д., 1979. – Ч. 1.; Ч. 2.

52. Методические указания по источниковой эвристике в курсе источниковедения истории СССР / сост.: О. И. Журба, Н. П. Ковальский. – Д., 1988.

53. Методична розробка до вивчення термінології історичного джерелознавства та археографії в курсі «Джерелознавство вітчизняної історії» / укл.: М. П. Ковальський, Ю. А. Святець. – Д., 1992.

54. *Мыцык Ю. А.* Формирование и развитие источниковедения Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. в отечественной историографии (дооктябрьский период) / Ю. А. Мыцык // Теория и методика историографических и источниковедческих исследований : [межвуз. сб. науч. тр.] / ред. кол.: Н. П. Ковальский [и др.]. – Д., 1989. – С. 115–121.

55. *Мыцык Ю. А.* О классификации и достоверности конфессат участников Освободительной войны украинского народа 1648–1654 годов / Ю. А. Мыцык // Пробл. применения количеств. методов анализа и классификации источников по отечеств. истории : [межвуз. сб. науч. тр.], – Д., 1988. – С. 97–101.

56. *Прокопенко Л. Л.* Освітнянська діяльність Д. І. Яворницького / Л. Л. Прокопенко // Надніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 5. – С. 60–69.

57. *Репан О. А.* Козацька проблематика в європейській політиці 1720 – першої половини 1730-х рр. / О. А. Репан // Надніпрянська Україна: іст. процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2009. – Вип. 7. – С. 191–202.

58. *Репан О. А.* Мобілізації лівобережного козацтва до далеких виправ 1739 р. / О. А. Репан // Надніпрянська Україна: іст. процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 5. – С. 149–157.

59. *Репан О. А.* Система влади та самоврядування в Запорозькій паланці / О. А. Репан // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2009. – Вип. 7. – С. 37–43.

60. *Савчук В. С.* Дмитро Іванович Яворницький і Катеринославське наукове товариство: міфи й реальність взаємовідносин / В. С. Савчук // Надніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2005. – Вип. 3. – С. 5–20.

61. *Світленко С. І.* Д. І. Яворницький і XIII Археологічний з'їзд у Катеринославі: особистість і подія на тлі епохи / С. І. Світленко // Надніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2005. – Вип. 3. – С. 21–34.

62. *Світленко С. І.* Д. І. Яворницький і українська національна ідентичність / С. І. Світленко // Надніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 5. – С. 5–19.

63. *Світленко С. І.* Яворницький Дмитро Іванович (1855–1940) / С. І. Світленко // Професори Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара: біобібліограф. довідник / гол. ред. кол. проф. М. В. Поляков. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Д., 2008. – С. 577–579.

64. *Стороженко І. С.* Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI–XVII ст. / І. С. Стороженко. – Дніпродзержинськ, 2007. – Кн. 2: Генезис, еволюція та реформування організаційної структури Січі.

65. *Стороженко І. С.* Коли, де і за яких умов виникла перша Запорозька Січ / І. С. Стороженко // Надніпрянська Україна: іст. процеси, події, постаті :

[зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2005. – Вип. 3. – С. 98–113.

66. *Стороженко І. С.* На яку Січ спирався Б. Хмельницький, готуючи повстання проти польської влади в Україні? / І. С. Стороженко // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2009. – Вип. 7. – С. 6–18.

67. *Стороженко І. С.* Чи була Запорозька Січ на острові Томаківка? / І. С. Стороженко // Наддніпрянська Україна: іст. процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2007. – Вип. 5. – С. 126–133.

68. Хронология: методические указания по хронологии всеобщей истории / сост.: Н. П. Ковальский, Ю. А. Мьздык. – Д., 1980.

69. *Шалобудов В. М.* Натільні хрести, знайдені на території Богородицької фортеці у 2009 р. / В. М. Шалобудов // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2009. – Вип. 7. – С. 281–287.

70. *Эварницкий Д. И.* Археологические раскопки: 1) Раскопка кургана «Мушина гора»; 2) Раскопка кургана в д. Вороной / Д. И. Эварницкий // Киев. старина. – 1885. – Т. 12. – № 8. – С. 707–727.

71. *Эварницкий Д. И.* Архивные материалы для истории Запорожья / Д. И. Эварницкий // Киев. старина. – 1886. – Т. 15. – № 7. – С. 520–536.

72. *Эварницкий Д. И.* Дневники раскопок / Д. И. Эварницкий // Тр. XIII Археологического съезда. – М., 1907. – Т. 1. – С. 121–157.

73. *Эварницкий Д. И.* Жизнь запорожских казаков по рассказу современника-очевидца / Д. И. Эварницкий // Киев. старина. – 1883. – Т. 7. – № 11. – С. 497–510.

74. *Эварницкий Д. И.* Запорожская пещера над Днепром / Д. И. Эварницкий // Киев. старина. – 1885. – Т. 12. – № 5. – С. 167–170.

75. *Эварницкий Д. И.* Остров Хортица на реке Днепре (Из поездки по запорожским урочищам) / Д. И. Эварницкий // Киев. старина. – 1886. – Т. 14. – № 1. – С. 41–90.

76. *Эварницкий Д. И.* Отчет Екатеринославского областного музея им. А. Н. Поля, 1905–1906 / Д. И. Эварницкий. – Екатеринослав, 1907.

77. *Эварницкий Д. И.* Переправа через Днепровские пороги («Из поездки по запорожским урочищам») / Д. И. Эварницкий. – О., 1885.

78. *Эварницкий Д. И.* Переправа через Днепровские пороги: Описание пути по Днепру от Екатеринослава до Александровска / Д. И. Эварницкий // Ист. вестн. – 1888. – № 1. – С. 187–200.

79. *Эварницкий Д. И.* Раскопки курганов в пределах Екатеринославской губернии / Д. И. Эварницкий // Тр. XIII Археологического съезда. – М., 1907. – Т. 1. – С. 103–117.

80. *Эварницкий Д. И.* Раскопки курганов в Херсонской губ., Херсонского и Александровского уездов (в имении А. Н. Синельникова, Михайлове-Апостолове и хуторе О. В. Волковой) / Д. И. Эварницкий // Тр. XI Археологического съезда в Киеве. – М., 1901. – Т. 1. – М. 718–735.

81. *Эварницкий Д.* Топографический очерк Запорожья / Д. Эварницкий // Киев. старина. – 1884. – Т. 9. – № 5. – С. 33–54; № 6. – С. 177–200; № 7. – С. 392–422.

82. *Яворницкий Д.* Музей А. Н. Поля / Д. Яворницкий // Ист. вестн. – 1890. – Т. 42. – С. 794–798(40–44).

83. Яременко І. І. Д. І. Яворницький: археологічні дослідження 1905–1907 рр. / І. І. Яременко // Гуманітарний журн. – Д., 2002. – № 2. – С. 53–57.

84. Яценко В. Я. Д. І. Яворницький і суспільно-політичне життя Катеринослава у 1917–1920 рр. / В. Я. Яценко // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] / ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Д., 2005. – Вип. 3. – С. 35–43.

Надійшла до редколегії 18.11.2010